

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ความสำคัญของวัฒนธรรม

"ชาติไทยของเรามีความเจริญด้วยศีลธรรม จรรยา และศิลปวัฒนธรรมอันครบถ้วนทุกสาขาที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาแต่บรรพกาล สิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติล้ำค่าและเป็นนิมิตหมายสำคัญอย่างเอก ที่แสดงให้เห็นความเป็นชาติไทย คนไทย ซึ่งแตกต่างจากชาติอื่นคนอื่น จึงเป็นสิ่งที่คนไทยพึงศึกษาให้เห็นแจ้งถึงคุณค่าและพยายามถนอมรักษาไว้ด้วยความรู้ ความสามารถ และความฉลาด รอบคอบ เพื่อมิให้ต้องสูญหายหรือแปรสภาพไปในทางเสื่อม ในการนี้ทุกคนจะต้องทราบแก่ใจโดยตระหนักว่าการศึกษาและรักษาวัฒนธรรมไทย แท้จริงก็คือการจรรโลงรักษาอิสราภาพและความเป็นไทยของชาติไทยและคนไทยแต่ละคนไว้นั่นเอง"

(พระราชดำรัส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

ในปัจจุบันนี้ เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปแล้วว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งแก่มนุษยชาติ โดยช่วยจรรโลงชาติไปสู่ความวัฒนาสถาพร และสร้างสรรค์ความสุขกายสบายใจให้แก่มวลมนุษย์ วัฒนธรรมของแต่ละชาติย่อมมีระดับสูงและต่ำต่างกัน สุดแต่วัฒนธรรมนั้นจะเกิดจากจิตใจที่ดั่งามเพียงแค่นั้น เพราะบ่อเกิดเริ่มแรกของวัฒนธรรมอยู่ที่จิตใจ จิตใจเป็นผู้สร้างขึ้นก่อนจึงจำเป็นต้องสร้างจิตใจให้มีความสำนึกในเรื่องวัฒนธรรมเสียก่อน

ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า "วัฒนธรรม" เป็นคำที่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้น โดยทรงแปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Culture วัฒนธรรมเป็นคำสมาสที่มาจากคำภาษาบาลีว่า "วทฒนะ" ซึ่งหมายถึง ความเจริญองงามรุ่งเรือง รวมกับคำภาษาสันสกฤตว่า "ธรรม" ซึ่งหมายถึง กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติ เมื่อรวมกันแล้ว วัฒนธรรม จึงหมายถึง "สิ่งที่มนุษย์

ในส่วนรวมผลิตสร้างขึ้นมาโดยการเรียนรู้จากกันและสืบทอดกันเป็นความเจริญก้าวหน้า" (พระยาอนุমানราชชน, 2512 : 107) คำว่า "วัฒนธรรม" ได้มีการประกาศใช้อย่างเป็นทางการเป็นหลักฐานครั้งแรกในพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2483 (ธีราภรณ์ นาคพิน, 2524 : 31) และเนื่องจาก "วัฒนธรรม" เป็นคำที่มีความหมายกว้าง จึงได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "วัฒนธรรม" ไว้มากมาย ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน (2514 : 87) ให้คำอธิบายวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมคือสิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้จากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรมคือมรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมยอมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2514 : 1) ได้ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรม" หมายถึง การปลูกฝังสิ่งต่างๆ แล้วได้มีการถ่ายทอดสิ่งที่ได้ปลูกฝังไว้นั้น ระหว่างสังคมชุดหนึ่งกับสังคมชุดต่อไป

สาโรช บัวศรี (ม.ป.ป. : 12) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม คือ ความดีความงามและความจริงใจในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ และได้ตกทอดมาถึงเราในสมัยปัจจุบันหรือที่เราปรับปรุงและสร้างสรรค์ขึ้นในสมัยของเราเอง

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2512 : 150) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ระบบชีวิตของชุมชน หรือสังคม สังคมจะดำรงอยู่หรือดำเนินไปโดยไม่มีระบบชีวิตไม่ได้ ดังนั้น วัฒนธรรมกับสังคมก็อาจจะเรียกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บางครั้งเราใช้คำ 2 คำนี้ ประดุจว่าเป็นของสองสิ่งต่างหากจากกัน เราแยกเพื่อความสะดวกของการกล่าวเท่านั้น แท้จริงแล้วสังคมกับวัฒนธรรมแยกออกจากกันไม่ได้

สุพัตรา สุภาพ (2518 : 119) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างกฎเกณฑ์วิถีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบ ตลอดจนระบบความเชื่อมั่นความนิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ผจงจิตต์ อธิคมน์นทะ (2521:4) ได้ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรม" ได้แก่อะไรที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งหมด เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ วิถีชีวิตรวมทั้งผลผลิตของพฤติกรรมดังกล่าวด้วย สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ และมีการถ่ายทอดไปยังชนรุ่นหลัง นอกจากนี้วัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

จากความหมายของวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า วัฒนธรรมแสดงถึงลักษณะความเจริญทางวัตถุและจิตใจของคนในสังคมที่เป็นมรดกสืบทอดต่อกันมา อันเป็นแนวทางในการแสดงออกถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมที่มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองที่ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ที่มาของวัฒนธรรม

มนุษย์ได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้นมานั้นก็เนื่องจากมนุษย์มีปัจจัยสำคัญที่แตกต่างจากสัตว์ก็คือ มนุษย์มีมันสมองอันทรงคุณภาพพิเศษกว่าสัตว์ ทำให้มีความสามารถพิเศษในการเรียนรู้ สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ตลอดจนแนวความคิดต่อเนื่องจากอดีต ปัจจุบัน สู่อนาคตได้ และเนื่องจากมนุษย์ปราศจากสัญชาตญาณที่จะเอาตัวรอดในสังคมเช่นเดียวกับสัตว์ทั่ว ๆ ไป จึงจำต้องได้รับการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคมและตอบสนองความต้องการของคน โดยอาศัยความรู้และวิธีการทางวัฒนธรรมเท่านั้น (อานนท์ อภาภิรม 2519 : 103) นอกจากนี้มนุษย์ยังรู้จักใช้ภาษาในการสื่อสารทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งมีส่วนช่วยให้เกิดการบันทึกเก็บรักษาข้อมูลเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรมได้ดียิ่งขึ้น

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2523 : 81-84) ได้กล่าวถึงที่มาของวัฒนธรรมไว้ดังนี้คือ

1. ศาสนา เป็นรากฐานของวัฒนธรรม เพราะศาสนาต่างๆ ย่อมมีคำสอนมุ่งหมายให้ผู้นับถือได้ผลอย่างเดียวกัน คือ ความดี นำผู้ปฏิบัติตามคำสอนให้เป็นคนดี แม้คำสอนของแต่ละศาสนาจะผิดกันบ้างแต่จุดมุ่งหมายก็จุดเดียวกัน คือละความชั่วประพฤติความดี เป็นหลักของวัฒนธรรมทางจิตใจและศาสนา ย่อมแสดงออกให้เห็นวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณกรรม ได้แก่ โบสถ์ วิหาร สถูป เจดีย์ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากศาสนาทั้งนั้น

2. ประเพณี ชาติต่างๆ ย่อมมีประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นเป็นของดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ โดยเฉพาะประเพณีของไทยที่ยังรักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ เช่น การเกิด การบวชนาค การแต่งงาน การทำบุญอายุ การตาย ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษสารท สงกรานต์ ลอยกระทง ล้วนเป็นที่มาของวัฒนธรรมทั้งสิ้น

3. ธรรมชาติ หลักของธรรมชาติย่อมมีเกิด มีเจริญ คนเกิดมาก็เจริญเติบโตแม้ต้นไม้อีกิเช่นเดียวกันไม่ได้ยังคงที่ ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เพราะฉะนั้นธรรมชาติทั้งที่มีวิญญาน จึงเป็นเหตุที่ทำให้คนเราอาศัยนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดวิวัฒนาการ

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต เป็นลักษณะเฉพาะของคนในชาติและเป็นมรดกของสังคมที่คนในสังคมนั้นๆ เรียนรู้ ถ่ายทอดกันมาโดยตลอด วัฒนธรรมไทยจึงจัดเป็นมรดกที่สำคัญของชาติไทย เป็นเครื่องหมายแห่งความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งหมด ซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาสู่คนรุ่นลูกหลาน

ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแนวทางหรือวิถีชีวิตของมนุษย์หรือการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงทำให้ผู้ที่สนใจจัดประเภท หรือเนื้อหาของวัฒนธรรมไว้หลายวิธี เช่น

พระยาอนุমানราชธน (2515 : 34-54) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกตามแนววิหามนุษยวิทยาออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ สิ่งซึ่งสนองความต้องการทางด้านร่างกาย และจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ

2. สถาบันสังคม แบ่งออกเป็น

2.1 การจัดระเบียบครอบครัว (Family Organization) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับจารีตประเพณี (Mores) อันเกี่ยวกับครอบครัว การแต่งงาน ตลอดจนการสืบสายโลหิต

2.2 การศึกษา (Education) เป็นการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

2.3 โครงสร้างทางการเมือง (Political Structure) คือรูปแบบการปกครองเพื่อรักษาความเป็นปกติสุขของสังคม การร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาสังคมและการสาธารณสุขโรคต่างๆ อันเป็นบริการแก่ส่วนรวม

3. วัฒนธรรมทางจิตใจ หมายถึง สิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชา ความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา จรรยา ศิลปะ วรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี

4. สุนทรียภาพ คือ ความเพลิดเพลินเจริญใจยามว่างจากภารกิจการทำงาน ซึ่งมีทั้งนาฏศิลป์และศิลปการละเล่นต่างๆ

5. ภาษา เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสาร และการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนในสังคม

แปลก สนธิรักษ์ (ม.ป.ป. : 44-46) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งมักจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา เช่น ความขยันหมั่นเพียร การเสียสละ ความซื่อสัตย์สุจริต การใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้องควร

2. เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมายรวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญเช่นเดียวกับกฎหมาย เช่น การรู้จักใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามกฎหมาย การเคารพต่อกฎหมายของบ้านเมือง

3. วัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุอันเกี่ยวกับการกินดีอยู่ดี เครื่องใช้และอาคารบ้านเรือน โบราณวัตถุ โบราณสถาน รวมทั้งการรู้จักประกอบอาชีพเลี้ยงตน

4. สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม อันหมายถึง คุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก รวมทั้งระเบียบมารยาทในการติดต่อการเข้าสังคม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2521 : 42) แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 สาขา ตามหลักสากลไว้ดังนี้ คือ

1. สาขามนุษยศาสตร์ ว่าด้วยเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทไทยในสังคม การปกครอง กฎหมาย ฯลฯ

2. สาขาศิลปะ ว่าด้วยเรื่องภาษา วรรณคดี ดนตรี วิจิตรศิลป์ สถาปัตยกรรม การละคร ประติมากรรม ฯลฯ

3. สาขาช่างฝีมือ ว่าด้วยเรื่อง การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ การทำตุ๊กตา การทอเสื่อ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ

4. สาขาคหกรรม ว่าด้วยเรื่องอาหาร การแต่งกาย การตกแต่งบ้าน ยารักษาโรค การดูแลเด็ก ครอบครัว มารยาทในการกินอยู่ การต้อนรับแขก การประกอบอาชีพ ฯลฯ

5. สาขาการกีฬาและนันทนาการ ว่าด้วยเรื่องการเล่น เช่น มวยไทย ฟันดาบสองมือ กระบี่กระบอง ตะกร้อ ฯลฯ

การจัดประเภทหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมนั้น สรุปได้ว่าต้องอาศัยสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นสำคัญ ได้แก่ ศาสนา ภาษา และประเพณี

ลักษณะของวัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมไทยมีลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือชนชาติอื่นๆ ลักษณะทั่วไปเหล่านี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะสากลของวัฒนธรรม ประสิทธิ ภาพยกลอน (2536) กล่าวถึง ลักษณะของวัฒนธรรมว่า

1. เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น แล้วตกลงยอมรับร่วมกันในกลุ่มสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นย่อมตอบสนองความต้องการในชีวิตของมนุษย์เอง กลุ่มชนใดสร้างวัฒนธรรมใดขึ้นมา ก็เพื่อตอบสนองความต้องการในสังคมของตน กลุ่มชนแต่ละกลุ่มย่อมสร้างวัฒนธรรมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์) ที่ตนอาศัยอยู่ ฉะนั้น วัฒนธรรมไทยย่อมต่างจากวัฒนธรรมญี่ปุ่น ต่างจากวัฒนธรรมจีน และต่างจากวัฒนธรรมตะวันตก ฯลฯ

2. เป็นสิ่งที่คนแต่ละรุ่นสืบทอดกันต่อๆ มา วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นจะถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดนี้เกิดขึ้นด้วยการเรียนรู้ ทั้งจากการเรียนรู้โดยตรงและโดยอ้อม สิ่งที่ช่วยถ่ายทอดวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดคือ ภาษาวัฒนธรรมไทยจากยุคอดีตถอยหลังเป็นพันๆ ปี ถ่ายทอดสืบทอดมาได้ก็ด้วยอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือ

3. เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมที่คนรุ่นหลังรับสืบทอดเป็นมรดกมาจากคนรุ่นก่อน ส่วนหนึ่งอาจจะได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงก็เพื่อความเหมาะสมให้ทันกับสภาพแวดล้อมของชีวิตที่เปลี่ยนแปลงใหม่โลกเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์ซึ่งเป็นผู้ที่ฉลาดที่สุด ก็ย่อมต้องปรับวิถีชีวิตของตนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมอยู่เสมอ วัฒนธรรมใดไม่เปลี่ยนแปลง จะเป็นวัฒนธรรมที่ล้าหลังและหายไปที่สุด

4. เป็นสิ่งที่มีระดับ มีความแตกต่างกันในกลุ่มย่อยๆ วัฒนธรรมไทยมีหลายระดับแตกต่างกันไปตามวัย ตามเพศ ตามท้องถิ่น ตามอาชีพ วัยรุ่นอาจมีวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างจากผู้ใหญ่ ผู้ชายย่อมมีวัฒนธรรมบางประการแตกต่างกับผู้หญิง วัฒนธรรมของทหารอาจมีบางส่วนแตกต่างจากวัฒนธรรมของคนที่มีอาชีพครู คนภาคอีสานย่อมมีวัฒนธรรมแตกต่างจากวัฒนธรรมของคนภาคใต้ไม่มากนักน้อย ลักษณะเช่นนี้ เราเรียกว่าวัฒนธรรมย่อย

ลักษณะของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ สรุปได้ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นร่วมกันในกลุ่ม ถ่ายทอดสืบทอดกันมา โดยมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชีวิต ซึ่งแต่ละกลุ่มนั้นก็แตกต่างกันไป

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

จากความหมายและลักษณะของวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมมีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม นามธรรม และระเบียบแบบแผนต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของคนในสังคม สุพัตรา สุภาพ (2523 : 141) ได้สรุปถึงองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ คือ

1. องค์คติหรือมโนทัศน์ (Concepts) คือ ความเชื่อ แนวคิดและอุดมการณ์ต่างๆ ซึ่งในแต่ละกลุ่มชนจะมีมาตรฐานในการคิดและการตัดสินใจแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของสังคม

2. องค์พิธีการ (Usage) คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งแสดงออกในรูปของพิธีกรรมต่างๆ และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในแต่ละวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพของสังคม

3. องค์การ (Association of Organization) คือ กลุ่มหรือสมาคม สโมสร สถาบันต่างๆ ที่ก่อตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน มีวัตถุประสงค์ กฎเกณฑ์และวิธีดำเนินงานที่แน่นอน

4. องค์วัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมทางวัตถุทั้งหลายที่สามารถสัมผัส จับต้องได้ ทั้งส่วนที่มีรูปร่าง เช่น แก้ว อี โบสถ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา ตัวเลข มาตราชั่ง ตวง วัด อันเป็นสัญลักษณ์ในการติดต่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน

สมจิตต์ สิทธิไชย (2517 : 101) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของวัฒนธรรมว่า มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. การรับรู้ คือ การที่จะบอกได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในโลกนี้ ได้แก่ ความรู้อันเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน ความเชื่อเทวดา และความเชื่อในทฤษฎีทางวิทยาการและวิทยาศาสตร์ต่างๆ ความเชื่อที่นำมาใช้ประโยชน์ในโลกปัจจุบันนี้ ซึ่งเรียกว่า เทคโนโลยี

2. การยอมรับของคนส่วนใหญ่ ประกอบด้วยค่านิยมและกฎเกณฑ์สำหรับการประพฤติบางประการ ซึ่งมนุษย์ยอมรับบางประการ เพื่อคุ้มครองกระทำของตนเอง ซึ่งบางที่เราเรียกสิ่งนี้ว่า "อุดมการณ์" และอุดมการณ์เหล่านี้ ได้รับความคุ้มครองกระทำของโลกสมัยปัจจุบันนี้มากที่สุดทีเดียว

3. ด้านวัตถุ เช่น เครื่องจักร เครื่องมือ หนังสือ เสื้อผ้า สิ่งประดิษฐ์ เครื่องใช้ต่างๆ บรรดาวัตถุทั้งหลายนี้จะแสดงความหมายทางวัฒนธรรมมากและสิ่งเดียวกันอาจมีความหมายแตกต่างกันมากในแต่ละสังคม

องค์ประกอบของวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะได้มีการแบ่งแยกประเภทออกเป็นหลายรูปแบบก็ตาม แต่ก็มีส่วนที่คล้ายคลึงกันอยู่ ซึ่งอาจสรุปได้เป็น 2 รูปแบบคือ

1. ชนิดไม่มีรูปแบบและเนื้อหาที่แน่นอน ชัดเจน เรียกว่า "นามธรรม"
2. ชนิดที่มีรูปแบบและเนื้อหาที่แน่นอน ชัดเจน เรียกว่า "รูปธรรม"

องค์ประกอบของวัฒนธรรมทั้งสองรูปแบบนี้เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สมบูรณ์ หรือถ้าเน้นหนักไปในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งก็จะเกิดความไม่สมดุลย์ วัฒนธรรมของชาติก็เช่นเดียวกัน หากขาดความสมดุลย์กันระหว่างองค์ประกอบทั้งสอง ก็ย่อมเกิดความหายนะได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัฒนธรรมกับการศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคมที่ซับซ้อนซึ่งสามารถถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ทัศนคติ กฎเกณฑ์ของสังคม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ รวมทั้งพฤติกรรมทุกรูปแบบของมนุษย์ สิ่ง que การศึกษาถ่ายทอดนี้ก็คือ วัฒนธรรม นั่นเอง ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่ผู้เยาว์

ย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่า วัฒนธรรมของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งในรูปของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงในรูปของการดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับสภาวะที่เปลี่ยนไปของสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ย่อมมีการกระจายหรือเผยแพร่จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรมใหม่ๆ หรือวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ที่ดีที่สุดคือ การศึกษา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือของการเผยแพร่วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้อีกด้วย

นิคม ทาแดง (2523 : 13) กล่าวว่า การศึกษานอกจากจะทำหน้าที่เผยแพร่วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปให้แก่สังคม บางครั้งการศึกษายังเป็นตัวการหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคมอีกด้วย การศึกษาเป็นตัวการที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม เป็นแหล่งผลิตวัฒนธรรมใหม่ๆ และเผยแพร่สิ่งที่ได้สร้างสรรค์นี้ให้แก่สังคมภายนอก

ชนิตา รักษ์พลเมือง (2525 : 75) กล่าวไว้ว่า "การถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ ระบบการศึกษาทั้งใน และนอกโรงเรียนทำหน้าที่ได้ดีที่สุด วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็คือ การทำให้นักเรียนเข้าใจสังคม และโครงสร้าง รวมทั้งความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคม การศึกษาจะต้องไม่เพียงแต่จะต้องถ่ายทอดและบำรุงรักษาวัฒนธรรมในอดีตเท่านั้น แต่จะต้องสร้างให้สมาชิกตระหนักถึงปัจจุบันและอนาคต นั่นก็คือ การศึกษาเป็นตัวการที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ๆ ได้" นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง หน้าที่ของโรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่มีหน้าที่ต่อสังคม ดังต่อไปนี้

1. มีหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมจากชนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งในอดีตเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวและศาสนา โรงเรียน (สถาบันการศึกษา) ถ่ายทอดวัฒนธรรมได้โดยทางการ

จัดหลักสูตรและเนื้อหาวิชา ตลอดจนกระบวนการเรียนการสอน เช่น วิชาศีลธรรม จริยศึกษา และการสอดแทรกค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อ อันพึงประสงค์สู่นักเรียน

2. มีหน้าที่ปรับปรุง ดัดแปลงแก้ไขวัฒนธรรมของชนรุ่นก่อนให้เหมาะสมกับสภาพ หรือโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และในทางกลับกันทำหน้าที่ปรับปรุง ดัดแปลงแก้ไขสมาชิกของสังคมให้เหมาะสมกับสภาพจริงของสังคม โรงเรียนกระทำได้โดยการดัดแปลงโปรแกรมการเรียนการสอนและหลักสูตรให้สอดคล้องกับสังคม พร้อมกับปรับปรุงพฤติกรรมของผู้เรียนให้ตรงกับความต้องการของสังคม โรงเรียนจะทำได้ดีเพราะโรงเรียนเป็นสังคมกลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่ง ถ้าทำให้มีสภาพใกล้เคียงกับสังคมจริง จะทำให้นักเรียนมีโอกาสฝึกและเตรียมพร้อมที่จะดำรงชีวิตในสังคม

3. มีหน้าที่เสริมสร้างวัฒนธรรมใหม่ เพราะเหตุที่วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงและเกิดใหม่ได้ตลอดเวลาและโอกาสในสังคม อีกนัยหนึ่งโรงเรียนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีรูปแบบใหม่และสร้างสมาชิกรุ่นใหม่ให้เหมาะสมกับรูปแบบนั้นๆ

คำกล่าวข้างต้นย่อมชี้ชัดว่า การศึกษา และสถาบันการศึกษา มีบทบาท และหน้าที่ที่สำคัญยิ่งต่อวัฒนธรรมการทะนุบำรุงรักษา และถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย

การให้การศึกษาบรมและเสริมสร้างนักเรียนประถมศึกษาให้เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ในศตวรรษหน้านั้น ผู้วางนโยบายและวางแผนการศึกษาต้องเน้นการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาด้านจิตใจให้มาก เพราะการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้ได้ผลนั้น ต้องอาศัยการสอนคุณธรรมซึ่งมีอยู่ในหลักสูตร เป็นตัวปลูกฝังให้ได้นักเรียนที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และเป็นพลเมืองที่ดีให้แก่บ้านเมืองในอนาคต

วัฒนธรรมไทยกับหลักสูตรประถมศึกษา

หลักสูตรประถมศึกษาเป็นหลักสูตรขั้นพื้นฐาน จัดสำหรับผู้ที่อยู่ในวัยเรียน ประสพการณ์ทั้งมวลที่จัดไว้มีองค์ประกอบและรูปแบบที่สมบูรณ์ในตัวเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในทุกภูมิภาค เน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ให้สอดคล้องกัน

โครงสร้างและเนื้อหา (Content) ของหลักสูตรโดยทั่วๆ ไปนั้นจะแบ่งจากส่วนใหญ่ ออกเป็นหมวดหรือกลุ่มวิชา แล้วแบ่งออกเป็นกลุ่มวิชาบังคับ กลุ่มวิชาเลือก และแบ่งย่อยออก เป็นรายวิชาต่างๆ รายวิชาที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันย่อมมีเนื้อหาสัมพันธ์กัน ขณะเดียวกันธรรมชาติ (Nature) ของวิชานั้นๆ ย่อมบ่งบอกได้ว่า ควรจะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมด้านใดมาก น้อยเพียงใด การทำความรู้จักกับเนื้อหาของหลักสูตรจนถึงระดับรายวิชา ก็เพื่อมองเห็นลักษณะ ธรรมชาติของเนื้อหาและความสัมพันธ์ของเนื้อหาในส่วนต่างๆ ของหลักสูตร ทั้งในกลุ่มหรือหมวด วิชาเดียวกันและต่างกัน

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ได้จัดกลุ่ม ประสพการณ์ ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มทักษะ (ภาษาไทย และ คณิตศาสตร์) กลุ่มสร้างเสริม ประสพการณ์ชีวิต (สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ สุขศึกษา) ซึ่งผสมผสานเนื้อหาวิชาให้สัมพันธ์กับ ปัญหาของชีวิตและสังคม ต้องการให้นักเรียนประถมศึกษาได้เริ่มคิดเกี่ยวกับปัญหารอบ ๆ ตัว กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (จริยธรรม ศิลปะศึกษา พลศึกษา นาฏศิลป์ และดนตรี) เป็นกลุ่ม กิจกรรมที่จะสร้างลักษณะนิสัยที่ดีงาม กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ (งานบ้าน งานประดิษฐ์ งานเกษตร งานค้าขายและบริการ จรรยาบรรณและกฎหมาย และระเบียบที่ควรทราบ) เป็นภาค ปฏิบัติมาก เพื่อสร้างทัศนคติที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการงานและอาชีพต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับเนื้อหาด้านวัฒนธรรมนั้น จะมีสอดแทรกอยู่ในทุกกลุ่มประสพการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีเนื้อหาด้านวัฒนธรรมอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยมากที่สุด ซึ่งลักษณะ ของเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยนั้น มุ่งหวังที่จะสร้างคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่พึง ประสงค์ และการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ มีทักษะ สามารถคิดและแก้ ปัญหาเป็น เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ จึงได้กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ของกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ในด้านวัฒนธรรมขึ้น

จุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กำหนดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา ค่านิยม เจตคติ พฤติกรรม และบุคลิกภาพ เน้นการเป็นคนช่างคิด ช่างทำ และปรับตัวเข้ากับการ

เปลี่ยนแปลงได้ โดยใช้กิจกรรม จริยศึกษา ศิลปะศึกษา พลศึกษา ดนตรี และนาฏศิลป์ ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้บำเพ็ญประโยชน์ จึงต้องปลูกฝังให้มีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้ความเข้าใจในหลักการเกี่ยวกับความดีความงาม การรักษาสุขภาพกาย และจิต
2. มีความสามารถในการวิเคราะห์ วิจารณ์ แก้ปัญหา มีความสามารถในการแสดงออก และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
3. มีความเสียสละ สามัคคี มีวินัย ประหยัด ซื่อสัตย์ กตัญญูทศเวที รักการทำงาน เห็นคุณค่าของการออกกำลังกาย
4. มีความสนใจแสวงหาความรู้และรูปแบบการทำงานใหม่ๆ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใช้ความรู้ในการตัดสินใจและแก้ปัญหาเพื่อการทำงานและการดำรงชีวิต
5. ปรับปรุงตนเองให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สามารถนำความรู้ไปแก้ปัญหาและพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองได้

เนื้อหาวัฒนธรรมสำหรับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยมีดังนี้

ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2

หน่วยที่ 2 ใฝ่รู้ใฝ่เรียน (ใช้จริยศึกษาเป็นแกน)

- สังเกตธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัว
- ชื่นชมธรรมชาติโดยการเขียน การบรรยาย การวาดภาพ
- เคลื่อนไหวร่างกายเลียนแบบธรรมชาติ
- ร้องเพลง ฟังเพลงที่เกี่ยวกับธรรมชาติ

หน่วยที่ 5 ครอบครัวยุติมีสุข (ใช้จริยศึกษาเป็นแกน)

- หน้าที่ต่อครอบครัว รับผิดชอบงานที่ทำ ช่วยตนเอง ขยันหมั่นเพียร
- เชื้อฟักพ่อแม่

หน่วยที่ 6 โรงเรียนดีมีวินัย (ใช้จริยศึกษาเป็นแกน)

- ข้อตกลงของเรา
- กฎ ระเบียบ วินัยของห้องเรียน โรงเรียน

ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 และ 5-6

วิชาจริยศึกษา ได้แก่

1. ปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย
2. คุณธรรมที่ควรปฏิบัติ 13 คุณธรรม เช่น ใฝ่รู้ ขยัน อดทน ประหยัด ซื่อสัตย์ สุจริต ระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา สามัคคี เสียสละ เมตตากรุณา กตัญญูทักท้วง ยุติธรรม ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี
3. ด้านคุณธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี แบบแผนที่ควรปฏิบัติที่สืบทอดกันมาของทุกภาค
4. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533)

โดยสรุป สาระสำคัญของกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยจากเนื้อหา และจุดประสงค์นั้น ต้องการให้นักเรียนมีความภูมิใจในความเป็นคนไทย มีบุคลิกที่ดี มีวินัย มีนิสัยไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่น เกิดการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้ปรากฏ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ประเพณีเป็นรากฐานส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรม แต่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งให้เจริญงอกงามขึ้นในลักษณะที่ยอมรับนับถือว่าดีงาม (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2524 : 2) ประเพณีเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม และลักษณะองค์ประกอบนี้จะปรากฏอยู่ในทุก ๆ ขั้นตอนการดำรงชีวิต จนกลายเป็นกระบวนการทางสังคม (ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, 2524 : 49) ประเพณีกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ประเพณีก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเป็นกระบวนการต่อเนื่อง การศึกษาประเพณีในอดีต ช่วยให้เข้าใจถึงประเพณีในปัจจุบัน และความเป็นไปของประเพณีในอนาคต

พระยาอนุমানราชชน นับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งที่ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยไว้ให้เป็นหลักมาจนถึงทุกวันนี้ พอสรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีไม่เป็นเองตามธรรมชาติโดยธรรมชาติของมัน แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ในส่วนรวมสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ เพื่อความเป็นอยู่ของคน ความเป็นไปอันเนื่องด้วยการกระทำหรือดำเนินการอย่างใด ๆ เมื่อประเพณีซ้ำ ๆ อย่างนั้นอยู่บ่อย ๆ จนเป็นความเคยชิน ก็เกิดเป็นนิสัยขึ้น นิสัยมีสองอย่าง ถ้าเป็นพื้น

ติดตัวมาแต่กำเนิดเรียกว่า นิสัยสันดาน หรืออุปนิสัย ถ้าเป็นสิ่งมาเมื่อภายหลัง ด้วยการเอาอย่างจากคนอื่นซึ่งอยู่แวดล้อมตน และประพฤติเหมือนๆ กัน เป็นส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี พระยาอนูมานราชชนได้แบ่งประเพณีออกเป็น 3 ประเภท

วัฒนธรรมด้านจารีตประเพณี พระยาอนูมานราชชน (2531) ให้คำจำกัดความไว้ว่า คือ ประเพณีที่สืบต่อกันมานานมาก ใครฝ่าฝืนในประเพณีก็จะมีผิด มีถูก มีดี มีชั่ว ดำเนินชีวิตไปตามประเพณีจารีตประเพณีที่เขาวางไว้ จารีตประเพณีถือเป็นของสำคัญใครจะฝ่าฝืนไม่ได้ เขาอาจจะลงโทษและมีประท้วงก็ได้ กาลต่อมาเมื่อบ้านเมืองเจริญแล้วจารีตประเพณีก็หมดไปแต่ก็ยังมีเหลืออยู่อีกมาก

จารีตประเพณีเป็นแบบแผนพฤติกรรมของกลุ่มคนที่กระทำตามกันมาในกรอบที่ถูกบังคับ เป็นวิถีทางการกระทำสิ่งต่างๆ ในสังคมหนึ่งเพื่อสนองความต้องการและความปรารถนาของมนุษย์ รวมทั้งความเชื่อ ความคิด หลักเกณฑ์การปฏิบัติและมาตรฐานแห่งการกินดีอยู่ดีตามวิถีทางเหล่านั้นด้วย

จารีตประเพณีเป็นวิถีประชา รวมทั้งหลักปรัชญาและหลักจริยธรรมอันเป็นหลักในสังคมเป็นแบบแผนความประพฤติที่สำคัญกว่าวิถีประชา เพราะเกี่ยวกับสวัสดิภาพของกลุ่มชน หากมีการฝ่าฝืนถือว่าจะก่อให้เกิดความรู้สึกรุนแรงจากสังคม เพราะจารีตเป็นสิ่งที่สังคมถือว่ามี ความถูกต้องในตัวของมันเอง เครื่องวัดความถูกผิดชั่วดีอยู่ที่กฎศีลธรรมหรือจารีตนี้เอง จารีตประเพณีจึงเป็นเครื่องเชื่อมความกลมเกลียวภายในกลุ่มของสังคมที่ถือตามจารีตอย่างเดียวกัน

จารีตประเพณีเป็นปทัสถาน ที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของสังคมมากกว่าวิถีประชา จารีตเป็นสิ่งจำเป็นที่บุคคลต้องทำสิ่งต่างๆ ในทางที่ไม่ขัดกับหลักของสังคม เรื่องใดมีความสำคัญต่อสังคมมากจารีตประเพณีนั้นก็สำคัญมากจารีตประเพณีและวิถีประชาเป็นที่รู้จักกันในสังคมโดยไม่มีผู้ใดสงสัยในความถูกต้อง ไม่ทราบที่มาอย่างแน่นอนและจะเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นยากมาก เมื่อมีการฝ่าฝืนสังคมจะมีปฏิกิริยาขึ้นมาเอง จารีตประเพณีเป็นรากฐานของสังคม เป็นเรื่องของความรู้สึกว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ถ้าฝ่าฝืนหรือพยายามเปลี่ยนแปลงจะถูกต่อต้านอย่างรุนแรง เมื่อสังคมเปลี่ยนไป จารีตประเพณีบางอย่างอาจถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาว่าสมควรจะแก้ไข ดัดแปลงหรือล้มเลิกไป เพื่อความเหมาะสม ตัวอย่างการจัดพิธีกรรมที่ฟุ่มเฟือย การถือว่า

ผู้ใหญ่อธิบายว่าผู้อื่นหมด จารีตประเพณีบางอย่างถือเป็นข้อห้าม (Taboo) ไม่ให้กระทำในบางสิ่ง อธิปไตยของจารีตประเพณีที่เห็นได้ชัดจากสังคมชนบท สังคมเหล่านี้ถ้าอาศัยกฎหมายบังคับจาก ตัวแทนสังคมจะมีน้อยมาก แต่การละเว้นการกระทำ ความเชื่อมั่นในจารีตประเพณี และหลัก ศีลธรรมมีอยู่ในศาสนา ความเชื่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ความเชื่อในบรรพบุรุษ การเชื่อโชคลาง ภูติผีปีศาจ การเชื่อประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่ถือว่าถูก หากใครไม่ประพฤติตามประเพณีจะ เกิดเหตุต่างๆ นานา (ไพบูลย์ ช่างเรียน, 2515 : 1-4)

พระยาอนุมานราชชน (การวัฒนธรรม, 2497 : 1-13) ได้กล่าวถึงเนื้อหาของ วัฒนธรรมด้านจารีตประเพณีว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่อง ของจิตใจและได้มาจากศาสนา เช่น เรื่องการตอบแทนบุญคุณผู้มีคุณ เรื่องการกล้ารับผิดกล้า เผชิญต่อความจริง เรื่องการรักษาความยุติธรรม เรื่องการมีแนวความคิดต่อสัมมาอาชีพ เรื่องการรักษาคำพูด และเรื่องการเป็นคนมีเหตุผล

วัฒนธรรมด้านขนบประเพณี พระยาอนุมานราชชน (2505 : 13) ได้ให้คำจำกัด ความไว้ว่า "ขนบประเพณี คือ ประเพณีที่วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้โดยตรง หรือโดยปริยาย โดยตรง คือ วางเป็นระเบียบพิธีการไว้แจ้งชัด โดยปริยาย คือ รู้กันเอง ไม่ได้วางเป็นระเบียบ แบบแผนไว้ ว่าควรจะทำปฏิบัติปฏิบัติกันอย่างไร"

แฮมิลตัน (Hamilton 1931 : 84) กล่าวไว้ว่า "เป็นแนวทางแห่งความคิดหรือความ ประพฤติปฏิบัติที่เด่นและยั่งยืน ซึ่งฝังอยู่จนเป็นนิสัยในกลุ่มชน หรือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ของกลุ่มชน"

ภาษาไทยในปัจจุบันใช้คำว่า "สถาบัน" แทนขนบประเพณี ซึ่งเป็นคำมีความหมาย กว้างๆ แต่ความหมายที่ใช้อยู่ในวิชา หมายถึงเรื่องที่ตั้งขึ้น ซึ่งลงรูปเป็นระเบียบแล้วไม่มากนัก น้อย ซึ่งคนในสังคมใดสังคมหนึ่งมีความพึงพอใจตั้งขึ้น เกี่ยวกับเรื่องส่วนใหญ่ซึ่งตนสนใจ เช่น เรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติ และครอบครัวเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน และเรื่องศาสนา เรื่องเกี่ยวกับศิลปวิทยาและเรื่องเกี่ยวกับการสนุกและการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งสืบต่อกันเป็น ประเพณีมา ที่กล่าวว่าลงระเบียบแล้ว ก็หมายความว่ายอมมีกำหนดเป็นข้อบังคับ ซึ่งเขียนตราขึ้น ไว้หรือจะไม่ได้เขียนขึ้นไว้ก็ตามที่ เช่น สถาบันการเล่นว่าว อันเป็นประเพณีเกี่ยวกับการสนุกรื่นเริง

ของชาวไทยอย่างหนึ่ง ก็เป็นเรื่องที่รู้กันเองว่าการเล่นนั้นต้องมีกฎข้อบังคับซึ่งได้ตั้งขึ้นโดยได้ไตร่ตรองมาดีแล้ว

กฎข้อบังคับนี้ จะต้องมีการปรับปรุงและแก้ไขกันเป็นคราวๆ ด้วยความจำเป็นเพราะการปรับปรุงและแก้ไวนั้น มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวกฎข้อบังคับด้วยไม่มีกฎข้อบังคับใดที่มีลักษณะสมบูรณ์อยู่ตลอดไปโดยไม่มีมีการปรับปรุงและแก้ไขกันเป็นคราวๆ ตามความจำเป็น

สถาบันย่อมมีหลักอยู่ 5 ประการคือ 1. มีสถานที่อันเป็นที่ตั้งของสถาบัน 2. มีผู้เกี่ยวข้องอยู่กับสถาบัน 3. มีผู้ปกครองดูแลเพื่อให้กิจการของสถาบันดำเนินไปด้วยดี 4. มีระเบียบแบบแผนเป็นกฎข้อบังคับและอุปกรณ์ต่างๆ เกี่ยวกับกิจการของสถาบันและ 5. มีระเบียบพิธีที่จะต้องกระทำตามระเบียบแบบแผนที่สถาบันได้วางไว้ เช่น

สถาบันโรงเรียนก็มีโรงเรียน มีครูบาอาจารย์และลูกศิษย์ มีผู้ปกครอง เช่น อาจารย์ใหญ่ อาจารย์รอง และเจ้าหน้าที่อื่นๆ มีระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน และมีอุปกรณ์อันเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ และมีพิธีเกี่ยวกับการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ สืบเป็นประเพณีกันมาเหล่านี้ เป็นต้น

สถาบันศาสนา ก็มีวัด มีพระภิกษุสงฆ์ มีเจ้าวัดและเจ้าหน้าที่อื่นๆ มีระเบียบข้อบังคับสืบเป็นประเพณีกันมา และมีพิธีที่ต้องเกี่ยวกับการศาสนา

สถาบันครอบครัว ก็มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยอันเป็นที่ตั้งของครอบครัว มีสมาชิกในครอบครัว มีสามีภรรยา มีชนบประเพณีอันเกี่ยวกับครอบครัว และมีพิธีการอันจะต้องกระทำเกี่ยวกับชนบพิธีเหล่านั้น

พระยาอนุমানราชชน (การวัฒนธรรม, 2497 : 8-82) ได้กล่าวถึงเนื้อหาของวัฒนธรรมด้านชนบประเพณีว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญพอกับกฎหมาย เช่น เรื่องการรู้จักใช้สิทธิ เรื่องการเคารพกฎหมาย เรื่องการรู้จักปฏิบัติหน้าที่ เรื่องการมีระเบียบในการคิดและในการทำงาน และเรื่องการมีวินัย

วัฒนธรรมด้านธรรมเนียมประเพณี พระยาอนุমানราชชน (2531 : 126) ให้คำจำกัดความว่า คือประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่มีผิดมีถูกเหมือนเรื่องจารีตประเพณี ไม่มีระเบียบแบบแผนอย่างเรื่องชนบประเพณี ผู้ใดทำผิดหรือฝ่าฝืนประเพณี ก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสลักสำคัญอะไรนัก นอกจากจะเห็นว่าเป็นผู้ขาดการศึกษาหรือเสียมบัติผู้ดีเท่านั้น ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่นิยมและถือกันเป็นธรรมเนียมสืบๆ กันมาในหมู่คณะ เป็นอย่างเรื่องกิริยามารยาทเกี่ยวกับอริยาบททั้งสิ้น คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ตลอดจนการกิน การพูดจา การแต่งตัว และการอื่นๆ อีกมากอย่าง สิ่งเหล่านี้ เด็กซัย ที่เกิดมา ย่อมได้รับการสั่งสอนอบรมสืบต่อกันมา หรือไม่ก็ได้รับรู้ด้วยตนเอง จากที่เห็นผู้ใหญ่หรือคนอื่นประพฤติกันอยู่เป็นตัวอย่าง เช่น อย่าเดินกรายย้ายออกยกผ้าห่ม อย่าเสยผมกลางทางหว่างวิถี อย่าพูดเพ้อเจ้อไปไม่สู้ดี เหย้าเรือนมีกลับมาจึงหรือ นี่คัดเอามาจากสุภาสิตสอนหญิงของสุนทรภู่ ในสุภาสิตเรื่องอื่นๆ ก็มี

พระยาอนุমানราชชน (การวัฒนธรรม, 2497 : 8-57) ได้กล่าวถึงเนื้อหาของวัฒนธรรม ด้านธรรมเนียมประเพณีว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน รวมทั้งระเบียบมารยาทที่จะติดต่อกับบุคคลในสังคมทุกชนิด เช่น เรื่องการรักษาจรรยา มารยาท เรื่องการทำความเคารพต่อบุคคลและสิ่ง ที่ควรเคารพตามกาลเทศะ เรื่องการวางตัว และเรื่อง การรู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

วัฒนธรรมด้านการใช้ภาษาไทย ภาษาไทยเป็นวัฒนธรรมสาขาหนึ่ง อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษของไทยได้สร้างสมและสืบทอดต่อกันมาชาติใดที่ไม่มีภาษาประจำชาติ ตนย่อมเป็นชาติที่ขาดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม จากสภาพเหตุการณ์ของโลกในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าบางชาติที่ใช้ภาษาหลายภาษาอาจจะประสบปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งนี้ เพราะไม่สามารถใช้ภาษาในการติดต่อสื่อสารให้เข้าใจตรงกันได้นั่นเอง เป็นที่น่าภูมิใจยิ่งนักที่ชาติไทยมีภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติ ซึ่งในโลกนี้มีอยู่เพียงไม่กี่ประเทศที่ใช้ภาษาของตนเองเป็นภาษาราชการ ภาษาไทยจึงมีความสำคัญมาก จนเปรียบเสมือนเอกราชของชาติ เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนไทยค้ำจุนความเป็นชาติเดียวกัน ซึ่งในเรื่องนี้ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

(2513 : 33) ได้เขียนไว้ว่า "ภาษาเป็นสิ่งที่ดำรงชาติได้ดียวอย่างหนึ่ง ประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า แม้รักษาภาษาของตนได้แล้ว ถึงจะตกเป็นเมืองขึ้นหรืออาณานิคมของชาติอื่นนานกี่ศตวรรษก็ยังคงรักษาความเป็นตนเองอยู่ได้" ภาษาจึงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุด และมีอิทธิพลต่อความมั่นคงของชาติเป็นอย่างยิ่งดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2526 : 65) กล่าวว่า "การรักษาความมั่นคงของชาตินั้น ภาษาเป็นอาวุธทางปัญญาที่สำคัญ จะประมาทมิได้" คำกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า トラบไคที่ภาษาไทยยังคงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทย トラบไคนั้นความเป็นชาติไทยก็จะยังคงดำรงอยู่

ภาษาไทยมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยในฐานะที่เป็นเครื่องมือบันทึก และถ่ายทอดวัฒนธรรม สุพัตรา สุภาพ (2520 : 142) กล่าวว่า "การที่วัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดกันได้ก็เพราะมนุษย์มีภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด..... ถ้าปราศจากภาษาวัฒนธรรมก็ จะไม่มีการสะสมเพิ่มพูน" นอกจากนี้ สุจริต เพียรชอบ และสายใจ อินทร์พรชัย (2523 : 2) เขียนไว้ว่า "การที่คนไทยปัจจุบันนี้ สามารถดำรงความเป็นไทย มีชีวิตความเป็นอยู่แบบไทยๆ หรือที่เรียกกันว่า วัฒนธรรมนั้น ก็เพราะเรามีภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดนั่นเอง" ภาษาไทยจึงมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยอย่างแน่นนอน จนกล่าวได้ว่า ภาษาไทยเป็นหัวใจของวัฒนธรรมไทย เพราะได้ทำหน้าที่บันทึก และสืบทอดวัฒนธรรมไทย ก่อให้เกิดความสามัคคีและความภาคภูมิใจในชาติ

วัฒนธรรมในการใช้ภาษา ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร และคณะ (2537) ให้คำจำกัดความว่า หมายถึง การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล เนื่องจากสังคมมนุษย์มีขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อเป็นระเบียบที่จะปฏิบัติร่วมกัน ในการใช้ถ้อยคำก็เช่นเดียวกันจะต้องมีระเบียบเพื่อยึดถือร่วมกัน และให้เข้าใจตรงกัน ซึ่งเราจะเห็นได้จากการที่ประเพณีไทยนิยมถือความลดหลั่นกันทางชาติวุฒิ วัยวุฒิและคุณวุฒิ ลักษณะการใช้ถ้อยคำจึงต้องสอดคล้องกับความนิยมของสังคมไทย ซึ่งต้องรู้จักการใช้ถ้อยคำในเรื่องต่อไปนี้ คือ กาลเทศะและบุคคลในการพบปะ การติดต่อประสานงาน การขอความช่วยเหลือ และคำพูดที่คำนึงถึงความรู้สึกของผู้ฟัง องค์ประกอบที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมในการใช้ภาษา คือ

1. อายุและประสบการณ์ ผู้ที่มีอายุต่างกันอย่างย่อมนจะใช้ภาษาไม่เหมือนกัน เช่น เด็กมีภาษาแตกต่างกับผู้ใหญ่ อย่างที่เรียกกันว่าภาษาของเด็ก ผู้ใหญ่รู้ถ้อยคำต่างๆ มากกว่าเด็ก ทั้งนี้

เนื่องมาจากผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากกว่าเด็ก การใช้ภาษาของผู้ที่ต่างวัยกัน และมีประสบการณ์ต่างกัน จึงแตกต่างกันออกไปเป็นธรรมดา นอกจากนั้นการใช้ภาษาระหว่างผู้ต่างวัยกันยังต่างกัน เช่น ในสังคมไทยเราผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่า เคารพผู้ที่สูงอายุกว่า จึงใช้ภาษาที่แสดงความยกย่องนับถือ อาทิ ใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า หลู กระผม ดิฉัน ฯลฯ และถ้าพูดกับผู้ที่มีอายุเท่าเทียมกันหรือเสมอกันมักจะใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า เรา ฉัน ผม ฯลฯ ส่วนผู้ที่มีอายุสูงกว่าก็ใช้สรรพนามแทนตัวเองอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น

2. ความใกล้ชิด ผู้ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก ย่อมใช้ภาษาอย่างเป็นกันเองมากกว่าผู้ที่ใกล้ชิดกันน้อย เช่น การพูดจาของผู้ชายรู้จักกันดี เป็นเพื่อนกันมานานหรือเป็นเกลอกัน อาจจะใช้สรรพนามว่า กู มึง อ้าว ลื้อ เอ็ง ข้า ฯลฯ ซึ่งไม่ถือว่าเป็นการพูดที่ไม่สุภาพ แต่การใช้คำเหล่านี้ใช้พูดกันเป็นการส่วนตัวเท่านั้น จะไม่ใช่พูดต่อหน้าผู้อื่นที่ไม่คุ้นเคยกัน ส่วนคนที่ไม่รู้จักกัน จะไม่ใช่ภาษาอย่างนี้ คือ ต้องระมัดระวังการใช้ถ้อยคำ เช่น การใช้สรรพนามว่า ผม ดิฉัน คุณ ท่าน ได้เท่า ฯลฯ ให้ถูกต้องตามครรลองระเบียบของสังคม

3. เพศ ผู้ที่มีเพศต่างกันใช้ถ้อยคำบางอย่างแตกต่างกันไป อย่างเช่น คำสรรพนามและคำขานรับ ผู้หญิงใช้ว่า ดิฉัน ค่ะ ขา เจ้าค่ะ ฯลฯ ผู้ชายใช้ว่า ผม ครับ ขอรับ ขอรับกระผม ฯลฯ คำบางคำใช้เฉพาะผู้หญิงเท่านั้น เช่น อี นาง นางสาว คุณนาย สวยงาม อ่อนช้อย ฯลฯ แต่บางคำก็ใช้เฉพาะผู้ชาย ดังเช่น นาย หล่อ บึกบึน อ้าย ฯลฯ

4. โอกาส เมื่ออยู่ในโอกาสต่างกันย่อมทำให้ใช้ภาษาผันแปรต่างออกไป เช่น การพูดในที่ประชุมต้องใช้ภาษาแบบแผนที่เป็นพิธีการ เมื่ออยู่ต่อหน้าชุมชนที่มีสุภาพสตรี ห้ามพูดคำหยาบคายลามก แต่ถ้าอยู่กันเฉพาะผู้ที่คุ้นเคยกันก็ใช้ภาษาแบบเป็นกันเองได้ เช่น ใช้คำว่า รับประทาน กิน ฯลฯ ที่บ้านหรือกับผู้รู้จักกันดี หากว่าเขียนเรียงความหรือเขียนตอบสอบไล่ก็ต้องใช้ภาษาแบบแผนซึ่งเป็นที่รับรองกันทั่วไป เป็นต้น

5. อาชีพ บุคคลที่อยู่ในวงอาชีพที่ต่างกัน แม้ว่า จะพูดใช้ภาษากันได้เข้าใจเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังมีศัพท์เฉพาะที่ใช้ซึ่งรู้เรื่องกันเฉพาะในวงอาชีพนั้นๆ อาทิ ศัพท์เฉพาะของพวกแพทย์ ศัพท์เฉพาะของนักวิทยาศาสตร์ ศัพท์เฉพาะของนักกฎหมาย และศัพท์เฉพาะของครู เป็นต้น

6. การอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา ผู้ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาไม่เหมือนกัน เช่น ผู้ที่ถูกอบรมอย่างมีระเบียบวินัย ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาหรือผู้ที่ได้รับการศึกษาย่อมใช้ภาษาไม่เหมือนกัน บางคนชอบใช้คำหยาบ บางคนใช้ภาษาไม่ถูกโอกาส ก็เพราะไม่ได้รับการศึกษาที่ดีพอนั่นเอง

7. ตำแหน่งและฐานะทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่งทางหน้าที่การงาน คุณวุฒิ และชาติวุฒิ เป็นต้น ย่อมทำให้การใช้ภาษาผิดแผกออกไปด้วย อาทิ ผู้บังคับบัญชาพูดกับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ใช้คำสรรพนามแทนตัวเองและผู้ที่ถูกพูดถึงอย่างหนึ่ง ในทางกลับกันผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาใช้คำสรรพนามพูดกับผู้บังคับบัญชาอีกอย่างหนึ่ง ครูพูดกับศิษย์ใช้สรรพนามแทนตัวเองต่างกับศิษย์พูดกับครู หรือการใช้ภาษาพูดกับพระสงฆ์ และเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ก็มีภาษาใช้เฉพาะอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น

8. สภาพทางภูมิศาสตร์ ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นต่างกัน สภาพของสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดให้ใช้ภาษาแตกต่างกันกับผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นอื่นเช่น คนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ของประเทศไทย ใช้ภาษาไม่เหมือนกัน ทั้งในด้านการออกเสียงและการใช้ถ้อยคำบางคำ

การใช้ภาษาไทยให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย หรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมในการใช้ภาษาไทย เป็นเรื่องหลากหลายละเอียดลออ มีทั้งที่เป็นหลักการและที่เป็นศิลปะ คนที่สามารถใช้ภาษาไทยได้ตามจุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพต้องอาศัยการเรียนรู้และฝึกฝนอย่างจริงจัง หลักการที่กว้างที่สุดและสำคัญที่สุดของวัฒนธรรมในการใช้ภาษาก็คือ "ใช้ภาษา (ถ้อยคำ) ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ และบุคคลในสถานการณ์ต่างๆ "

คุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษาในทศวรรษหน้า

วัยเด็กเป็นวัยแห่งการเตรียมตัว เพื่อเข้าเป็นสมาชิกในสังคมใหญ่ ปัจจุบันมีหน่วยงานและสถาบันหลายฝ่ายกำลังดำเนินการเพื่อปลูกฝัง และพัฒนาคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ให้แก่เด็กนักเรียนและเยาวชนไทย เช่นหน่วยงาน หรือสถาบันทั้งของรัฐบาล และของเอกชนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน และบ้าน เป็นต้น หน่วยงาน และสถาบันเหล่านี้ มีบทบาทในการปลูกฝังและพัฒนาคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ให้แก่เด็กและเยาวชนไทย

รัชนี สุริยา (2508) ได้สำรวจทัศนคติของผู้ปกครอง เกี่ยวกับเด็กไทยในอุดมคติใน จังหวัดพระนครและธนบุรี เพื่อศึกษาข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการของกลุ่มผู้ปกครองที่มี ระดับเศรษฐกิจต่างกันในเรื่องคุณลักษณะของเด็กไทย ผลการวิจัยปรากฏว่าผู้ปกครองที่มีระดับ เศรษฐกิจต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันในเรื่องคุณลักษณะที่ต้องการให้มีมากที่สุดของเด็ก หญิงและเด็กชาย คุณลักษณะสำคัญที่สุดที่ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายมีในด้าน ต่าง ๆ มีดังนี้ ด้านลักษณะท่าทาง ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายแต่งกายสะอาด เหมาะสมกับวัยและโอกาส ด้านความสามารถ ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายรู้จัก แก้ปัญหา รู้จักเอาตัวรอด ด้านการควบคุมอารมณ์ ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชาย รู้จักควบคุมอารมณ์ ด้านความสนใจ ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายมีความมั่นใจ ในการเรียน ด้านความสัมฤทธิ์ผลในด้านการเรียนและการงาน ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิง และเด็กชาย ตั้งใจเรียน และตั้งใจทำงาน ส่วนด้านการปรับตัวทางสังคม ผู้ปกครองต้องการให้ เด็กหญิงและเด็กชายเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป เข้าสังคมได้ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา กรมประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสมาคม และมูลนิธิของ เอกชน ต่างก็ให้ความสนใจเป็นอันมากต่อการปลูกฝังคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ ให้แก่เด็กนักเรียน และเยาวชนไทยอย่างเต็มที่

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันแรกที่นักเรียนได้เกี่ยวข้อง เริ่มเรียนรู้จักการดำรงชีวิต เป็นสถาบันที่ใกล้ชิดกับเด็กนักเรียนมากกว่าสถาบันอื่น ๆ แต่ปัจจุบันผู้ปกครองส่วนใหญ่ต่าง ต้องออกไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจการครองชีพมีสูงขึ้น จึงไม่มี เวลาที่จะพบปะดูแล สั่งสอนลูกได้เพียงพอ (อานนท์ อาภาภิรมย์ 2520 : 172) การดำเนินชีวิต ต้องรีบเร่งตั้งแต่เช้าจนถึงเข้านอน บางครอบครัวลูกไม่ได้พบหน้าพ่อแม่ผู้ปกครอง เป็นเวลา หลาย ๆ วัน การอบรมป้อนนิสัยและปลูกฝังคุณลักษณะที่ถูกต้อง จึงตกเป็นหน้าที่ของโรงเรียน ซึ่งตรงกับความเห็นของ ชุนทอง ภูผิวเดือน (คำบรรยายพิเศษ : 8) ที่ว่า "วิธีการสอนคุณลักษณะ ทางวัฒนธรรมที่พึงประสงค์เชิงค่านิยม ให้นำไปสู่การปฏิบัตินั้น สถาบันโรงเรียนจะต้องพึงเล็งให้ มากที่สุด โดยยึดเอาสถาบันเหล่านี้เป็นจุดที่จะขยายคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ เชิงค่านิยม ไปสู่สังคมที่กว้างได้"

การประถมศึกษา เป็นการศึกษาอีกระดับหนึ่งที่ควรให้ความสนใจปลูกฝังคุณลักษณะ ทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ เพราะประสิทธิภาพของการประถมศึกษาในปัจจุบันนี้ นอกจาก

จะอ่านออกเขียนได้แล้ว ยังเป็นความหวังในการสร้างพลเมืองดี และปลูกฝังประชากรให้มีลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ การประถมศึกษากำลังถูกเรียกร้องให้รับผิดชอบด้านจริยศึกษา ซึ่งเป็นงานที่ยากลำบากแก่การดำเนินการ โดยจะต้องค้นให้พบลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมไทย ค้นให้พบธรรมชาติของเด็กไทยและคนไทย เก็บส่วนที่ดีซึ่งมีอยู่แล้ว เอาไว้เสริมแต่งให้มั่นคง และรื้อถอนสิ่งที่ไม่ดีออกไป และนำสิ่งที่ดีเข้ามาแทนที่ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ ใช้เวลานานและต้องทำอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นจริยศึกษา จึงเป็นงานใหญ่ที่จะต้องรับผิดชอบในความอยู่รอดปลอดภัย และความมั่นคงของชาติเป็นอย่างยิ่ง (ดวงเดือน พันธุมนาวิณ และ เพ็ญแข ประจัญปัจจนิก, 2521 : 13)

โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งที่มีหน้าที่ในการปลูกฝังคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทย โดยมีหลักสูตรบทเรียนที่แน่นอน มีวิธีการปลูกฝังถ่ายทอด และประเมินผลอย่างมีระบบ นอกจากนี้ นักเรียนยังมีโอกาสได้เรียนรู้ค่านิยมทางจริยธรรม จากกิจกรรมนอกหลักสูตร และจากเพื่อนนักเรียนด้วยกันเองอีกประการหนึ่ง ระเบียบและเงื่อนไขของโรงเรียนที่นักเรียนต้องปฏิบัติ เช่น นักเรียนต้องมาโรงเรียนตรงเวลา ต้องทำงานที่ครูมอบหมายให้เสร็จด้วยตนเอง ต้องสอบแข่งขัน ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้และได้รับการปลูกฝังค่านิยมทางจริยธรรมไปในตัว

นอกจากที่กล่าวมานี้จะเห็นถึงความสำคัญของโรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีหน้าที่ปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้า ผู้ที่มีบทบาทที่สุดในโรงเรียนก็คือครูนั่นเอง ครูเป็นตัวจักรสำคัญที่จะทำให้การดำเนินการทั้งหลายในโรงเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะด้านการปลูกฝังคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ ดังที่ ธานีทร์ กรัยวิเชียร (2519 : 27) ได้กล่าวไว้ว่า "อนาคตของชาติจะปรอดหรือไม่ที่ อยู่ที่อนาคตของเยาวชน อนาคตของเยาวชนจะปรอดก็อยู่ที่ การมีค่านิยมในสังคมที่เหมาะสม มีอุดมคติที่ถูกต้อง ซึ่งการปลูกฝังในเรื่องเหล่านี้ที่อยู่ในมือบรรดาท่านอาจารย์ทั้งหลายนั่นเอง"

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้เห็นความสำคัญของการปลูกฝังคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ให้กับนักเรียนประถมศึกษาในทศวรรษหน้า และจะเห็นถึงความสำคัญของครูโดยเฉพาะครูประถมศึกษา ในฐานะของผู้มีบทบาทในการปลูกฝังคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ให้นักเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ และได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ไปในทางที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้า

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการศึกษา

วัฒนธรรมเป็นสิ่งทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น ตกลงยอมรับร่วมกันเรียนรู้ถ่ายทอดกัน ต่อๆ มา มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มชน การศึกษาเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่สำคัญ เพราะการศึกษาเป็นการหาความรู้ ผึกฝนและอบรมเพื่อให้ผู้ศึกษามี ความรู้ความชำนาญ สามารถไปประกอบการทำงานอันเป็นอาชีพของตนได้ มีร่างกายสมบูรณ์ มี จรรยาความประพฤติดี อันจะเป็นคุณลักษณะที่ดี ซึมแทรกประสานสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่ เกิดจนตาย วัฒนธรรมจะเจริญงอกงามได้ก็ต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและ ปลุกฝังคุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยที่พึงประสงค์ให้กับคนในรุ่นต่อไปๆ ดังนั้น วัฒนธรรมกับ การศึกษาจึงมีความสัมพันธ์กัน

กอบแก้ว สิงห์ดี (2520) ได้ทำวิจัยเรื่องความคิดเห็นของนิสิตครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย ผลการวิจัยพบว่า ด้านความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม นิสิต ส่วนใหญ่เข้าใจความหมายและลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ด้านความรู้ลึกซึ้งซึ่งต่อ วัฒนธรรม นิสิตส่วนใหญ่มีความคิดเห็นและซาบซึ้งต่อลักษณะของวัฒนธรรมไทยในด้าน ศิลปกรรม ภาษา ศาสนา จรรยา มารยาท การแต่งกาย และขนบธรรมเนียมประเพณีไปในทางที่ดี ส่วนความรู้ลึกต่อการเปลี่ยนแปลงไปในทางเลวลงคือ การใช้ภาษาไทย ความศรัทธาต่อศาสนา ความรู้สึกที่มีต่อวรรณคดีไทย การแต่งกาย การยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และการเคารพ ยกย่องผู้ใหญ่

พยนต์ เอี่ยมสำอางค์ (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัย ครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย จากผลการวิจัยพบว่า การจัดหลักสูตรวิชา วัฒนธรรมในวิทยาลัยครู นักศึกษาทุกคนต้องเรียนวิชาสังคีตนิยม ความเข้าใจในศิลปะและ สุนทรียของนาฏศิลป์ไทย การจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมไทยในระดับจังหวัดและวิทยาลัยครู ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ทำมาอย่างต่อเนื่อง และนักศึกษาทั้งสองระดับมีความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์เห็นด้วย คือ ควรนำเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น มาสอนในสถาบันการศึกษาให้มากขึ้น การเรียนการ สอนควรจัดในรูปของกิจกรรม ศูนย์วัฒนธรรมในวิทยาลัยครูต้องเป็นผู้นำในการส่งเสริม วัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนั้นยังต้องศึกษาและวิจัยอยู่เสมอ

วิระวรรณ อามระดิษ (2522) ได้ทำวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความคิดเกี่ยวกับจริยธรรมด้านต่างๆ คือ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญู กตเวทิต์ ความมีระเบียบวินัย ความเสียสละ ความอดทน ความยุติธรรม ความอุตสาหะ ความประหยัดและการออมทรัพย์ และการเคารพผู้อาวุโสอยู่ในเกณฑ์พอใจ และนักเรียนยังมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติในเรื่องการเคารพผู้อาวุโสอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยส่วนใหญ่พบว่า คุณลักษณะทางวัฒนธรรมไทยในด้านภาษาศาสตร์ จรรยาบรรณ จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณีเป็นไปในทางที่ดี ส่วนในด้านการจัดหลักสูตรมีความคิดเห็นว่าคุณควรนำเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสอนให้มากขึ้น และควรจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของกิจกรรม

วัฒนธรรมได้เข้าไปแทรกซึมเป็นวิถีชีวิตและสะท้อนสภาพจิตใจ ตลอดจนความเป็นอยู่ของเจ้าของวัฒนธรรมในการสร้างความเจริญงอกงามให้เกิดขึ้นแก่สังคมมนุษย์ ส่วนหนึ่งจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของสังคมเป็นสำคัญ การร่วมกันทะนุบำรุงรักษาและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตส่วนรวม จึงเป็นหน้าที่หลักอันสำคัญยิ่งของมนุษย์ ดังนั้น วัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นของชนชาติใด สังคมใด แม้มิได้มีการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และสืบต่อกันไว้ทุกรุ่นอายุคนแล้ว วัฒนธรรมนั้นก็ไม้อาจดำรงอยู่และเจริญงอกงามได้

อุบลวรรณ ภวภานันท์ (2523) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การทดลองถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเด็กวัยรุ่นในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้วิธีสอนแบบอยู่ค่ายพักแรม วิธีสอนแบบในห้องเรียน และวิธีสอนแบบควบคุม ซึ่งไม่ได้รับการถ่ายทอดโดยวิธีใดๆ ทั้งสิ้น กับนักเรียน 3 กลุ่มพบว่า กลุ่มนักเรียนที่ใช้วิธีสอนแบบอยู่ค่ายพักแรมและกลุ่มที่ใช้วิธีสอนแบบในห้องเรียนมีความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับวัฒนธรรมดีกว่ากลุ่มควบคุม และกลุ่มที่อยู่ค่ายพักแรมมีความรู้มากกว่า และมีทัศนคติดีกว่ากลุ่มที่สอนในห้องเรียน ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของชนิดา วัชวุฒิกเกียรติ (2524) เรื่องการทดลองการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยของ ลลิตมา ช่างไม้ (2524) เรื่องการทดลองถ่ายทอดทาง

วัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในราชบุรี และผลการวิจัยของ วรณี ตีวกุล (2524) เรื่องการทดลองการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในจังหวัดนครปฐม

จากการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยนั้น การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ดีและเหมาะสมที่สุด ทั้งนี้เพราะการศึกษานอกจากจะนำมาซึ่งการประดิษฐ์คิดค้นวัฒนธรรมใหม่ๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมแก่คนในสังคมอีกด้วย

โดยสรุปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่ดีและมีคุณค่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจ สภาพการเมือง การศึกษา เทคโนโลยี การเพิ่มของประชากร ฯลฯ ทำให้คนในสังคมต้องปรับปรุง และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมรอบตัว มีส่วนทำให้จิตใจ ความเชื่อ และทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมจึงถูกเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงให้สอดคล้องไปด้วย การให้การศึกษาศึกษาและฝึกอบรม จึงเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะช่วยให้วัฒนธรรมคงอยู่ได้ ดังนั้นระบบการศึกษาจะต้องพัฒนาประชาชน ให้เป็นคนไทยในอุดมคติ ทั้งแนวความคิด ศิลปวัฒนธรรม และค่านิยม อันเป็นคุณลักษณะของคนไทยที่มีคุณภาพ และมีเอกลักษณ์ของความเป็นคนไทย (กมล สมวิเชียร, 2518)

อนาคตศาสตร์ (Futurology) และปรัชญาของอนาคตศาสตร์

ในปัจจุบันโลกได้พัฒนามากขึ้น หลายสิ่งหลายอย่างผันแปรไป มีผลกระทบต่อความอยู่รอดของมนุษย์ทั้งหมด (Kahn and Wiener, 1967 : 64-65) เกิดอันตรายต่างๆ เช่น สงครามนิวเคลียร์ สารกัมมันตภาพรังสี สารเคมีที่ทำลายชีวิตมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต (Mchaie, 1972 : 1-6) ดังนั้น โลกในศตวรรษที่ 20 จะมีอัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสูง และอย่างรวดเร็วและกระทันหัน มีวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีสูงมาก สังคมมีความซับซ้อน มีการเพิ่มประชากรเกิดสังคมเมืองมากขึ้น ระบบการสื่อสารคมนาคมดีขึ้นหลายประเทศ หลายสถาบันรวมกันเป็นหนึ่งเดียว การตัดสินใจกระทำการใดๆ เป็นไปได้ยากเพราะกระทบกันทุกฝ่าย ดังนั้น จุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อหาแนวทางป้องกันปัญหา จึงโยงเข้าสู่การจัดการศึกษา เพื่อเตรียมรับสถานการณ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม จึงเกิดการเรียนการสอน การวิจัยในเรื่องของ

อนาคตมากยิ่งขึ้น เกิดศาสตร์ใหม่ที่เรียกว่า อนาคตศาสตร์ (Futurology) นักอนาคตศาสตร์ (Futurist) ได้กล่าวว่าอนาคต (Future) หมายถึง ระยะเวลาที่ยังมาไม่ถึง เมื่อพูดถึงอนาคตของบางสิ่งบางอย่างจะหมายถึง วัตถุสิ่งของหรือสถานการณ์ที่จะเป็นในเวลาข้างหน้า โดยปกติคำว่าอนาคตมักใช้อ้างถึงอารยธรรมของมนุษย์ในระยะเวลาต่อไป แต่เนื่องจากอนาคตเป็นสิ่งที่ยังไม่ปรากฏให้เห็น ดังนั้นจึงไม่สามารถศึกษาอนาคตจริงๆ ได้ แต่สามารถศึกษาได้แต่เพียงแนวคิด ว่าในอนาคตควรจะเป็นอย่างไร ดังนั้นการศึกษอนาคต สิ่งที่ศึกษาจริงๆ คือการศึกษาแนวคิดว่าจะเป็นอย่างไ และศึกษาถึงความเชื่อที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไ คำว่า "อนาคต" มีความเกี่ยวข้องกับคำว่า "อดีต" และ "ปัจจุบัน" อดีต คือ ระยะเวลาที่ผ่านมาแล้ว ส่วนปัจจุบันคือ สิ่งที่กำลังเคลื่อนไหวยู่ในระยะเวลาสั้นๆ ปัจจุบันจะเป็นช่วงระยะเวลาที่มนุษย์มีประสบการณ์และคิดอยู่ เป็นช่วงของระยะเวลาระหว่างขณะที่กำลังตัดสินใจ และกระทำตามสิ่งที่ตัดสินใจนั้น ปัจจุบันเป็นตัวเชื่อมระหว่างอดีตกับอนาคต ในการศึกษาถึงอนาคตนั้นมึจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะปรับปรุงสภาพการณ์ซึ่งอยากจะพบโดยคิดถึงข้อมูลในอดีต เพื่อการตัดสินใจว่าจะเชื่ออะไในอนาคต ดังนั้น อนาคตจึงเป็นเป้าหมายและเป็นความฝัน อนาคตเป็นความทรงจำ เมื่อโลกของอนาคตยังไม่ปรากฏ มนุษย์ก็อาจสร้างขึ้นมาจากความต้องการ และลงมือกระทำสิ่งที่ต้องการในปัจจุบัน เพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่โลกของอนาคต ที่ต้องการประสบข้างหน้า (นาตยา ปิลันทรานนท์ 2526 : 57-58)

นักอนาคตศาสตร์ (Comich, 1977 : 380) ได้กล่าวถึง ปรัชญาของอนาคตศาสตร์ว่ามีหลักการสำคัญ ได้แก่ เอกภาพความจริง ความสำคัญของระยะเวลา และความสำคัญของความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับอนาคต

1. เอกภาพของความจริงหรือจักรวาล หมายถึง ความสามารถที่จะทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ในโลกที่เรียกว่า Holistic โดยคิดว่า จักรวาลเป็นสิ่งหนึ่งมากกว่าจักรวาลเป็นการรวมตัวกันของแต่ละหน่วยย่อย เอกภาพของความจริง หมายถึง เอกภาพของเวลาและที่ว่าง ดังนั้น โลกแห่งอนาคตจึงถูกสร้างขึ้นภายนอกโลกแห่งปัจจุบัน เราจะทราบโลกของอนาคตได้ก็ต่อเมื่อพิจารณาว่าอะไรได้เกิดขึ้นในโลกที่กำลังผ่านไป อนาคตสร้างขึ้นจากสาระของปัจจุบัน

2. ความสำคัญของระยะเวลา ซึ่งนักอนาคตมักสนใจในช่วงเวลาจาก 5 ปีถึง 50 ปีข้างหน้า การคิดอนาคต 5-10 ปีข้างหน้าอาจเป็นเรื่องของการพักผ่อน แต่โดยข้อเท็จจริงปัญหา

ปัจจุบันมิได้เกิดขึ้นทันทีทันใด แต่มันค่อยๆ สัมพันธ์เนื่องกันมาเป็นเวลาหลายปี ปัญหาวิกฤติหลายอย่างที่เร เผชิญอยู่ทุกวันนี้ เป็นปัญหาเล็กน้อยของเมื่อวานนี้ที่เราเพิกเฉยไป ดังนั้นการแก้ไขปรับปรุงปัญหาเล็กน้อยปัจจุบัน จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาใหญ่ในอนาคต

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2529) กล่าวว่าระยะเวลาที่เหมาะสมในการศึกษาอนาคตนั้น นิยมศึกษาในช่วงระยะ 10-15 ปี ไปจนถึง 20-25 ปี ซึ่งเป็นระยะกลางอันเป็นระยะเวลาที่นักอนาคตนิยมที่จะศึกษาอนาคตของสังคมหรือวัฒนธรรม

3. ความสำคัญของความคิดเกี่ยวกับอนาคต ความคิด (Idea) ทำให้เกิดแนวคิดต่างๆ (Thought) ความคิดแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ มโนทัศน์ (Concept) กับทฤษฎี (Theory) มโนทัศน์ เป็นภาพที่เป็นตัวแทนของบางสิ่งบางอย่าง เป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ส่วนทฤษฎีเป็นการเชื่อมโยงมโนทัศน์ ตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไปเข้าด้วยกัน มโนทัศน์ และทฤษฎีจะช่วยให้เราสามารถระลึกว่าอะไรที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต และสร้างจินตนาการได้ว่า อะไรจะเกิดขึ้นในอนาคต กระบวนการคิดประกอบด้วยการสร้างมโนทัศน์ และทฤษฎีในหลายๆ ทาง ดังนั้นนักอนาคตศาสตร์มักให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ในเรื่องการพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ เรื่องของอนาคตเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวที่ใช้สร้างแปลนแห่งชีวิต เพื่อให้ประสบความสำเร็จและเกิดความสุข

การวิจัยเชิงอนาคต (Futures Research) และวิธีการศึกษา

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2529 : 3-4) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง การวิจัยเชิงอนาคตไว้ดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานบางประการของนักวิจัยอนาคต นักอนาคตนิยมมีความเชื่อพื้นฐานว่า อนาคตเป็นเรื่องที่มนุษย์สามารถทำการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับอนาคต มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และการตัดสินใจของเขา เชื่อว่ามนุษย์สามารถจะควบคุมและสร้างอนาคตได้

2. จุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคต

จุดมุ่งหมายหลักของการวิจัยอนาคตมิใช่อยู่ที่การทำนายที่ถูกต้อง หากแต่อยู่ที่การสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

ทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อที่จะหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์นั้นเกิดขึ้น และป้องกันหรือขจัดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ให้หมดไป หรือหาทางที่จะเผชิญกับแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์นั้นอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าหากว่ามันจะเกิดขึ้นจริงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากวิจัยอนาคตจะมีประโยชน์โดยตรงต่อการวางแผน การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ การกำหนดยุทธวิธีและกลวิธีที่จะนำไปสู่อนาคตที่พึงประสงค์ และการป้องกันหรือขจัดอนาคตที่ไม่พึงประสงค์

3. เทคนิคเดลฟาย (Delphi Forecasting)

เดลฟาย เป็นเทคนิคการทำนายที่พัฒนาขึ้นโดยนักคิดนักวิจัยของ Rand Corporation คือ Helmer, Dalkey และ Rescher เมื่อประมาณกว่าสองทศวรรษมาแล้ว ในปัจจุบันเดลฟายเป็นเทคนิคการทำนายที่ได้รับความนิยมอย่างมากในเกือบจะทุกวงการไม่ว่าจะด้านการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ การสาธารณสุข การศึกษา และด้านอื่นๆ นอกจากนี้เดลฟายจะเป็นเทคนิคการวิจัย และการคาดการณ์อนาคตแล้ว เดลฟายยังเป็นเทคนิคการสื่อสารระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ช่วยให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนได้รับข่าวสาร และแลกเปลี่ยนความเชี่ยวชาญระหว่างกันโดยไม่มีการเผชิญหน้ากันโดยตรงเช่นเดียวกับการระดมสมอง (Brain Storming) หรือการประชุมกลุ่มแบบอื่นๆ

เดลฟายรูปแบบเดิมมีลักษณะเฉพาะ ต่อมาภายหลังก็มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่หลักการและระเบียบวิธีใหญ่ ๆ ยังคงเหมือนเดิม คือ การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญอย่างเป็นระบบ โดยการขอให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนทำการคาดการณ์ว่าแนวโน้ม หรือเหตุการณ์แต่ละอย่างจะเกิดขึ้นเมื่อใดหรือทำการคาดการณ์ว่าภายในเวลาที่กำหนดเช่น อีก 20 ปีข้างหน้า จะมีเหตุการณ์หรือแนวโน้มใดที่จะเกิดขึ้นบ้าง หลังจากนั้นผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วบอณาผลการวิเคราะห์ ซึ่งปกติจะอยู่ในรูปของสถิติต่างๆ กลับไปให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนพิจารณาคำตอบเดิมของตนเทียบกับของกลุ่มแล้วทำการคาดการณ์ หรือตอบตามรูปแบบที่ผู้วิจัยกำหนดอีกครั้งหนึ่ง ผู้วิจัยก็จะนำคำตอบไปวิเคราะห์ที่ใหม่ แล้วอาจบอณาข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์กลับไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาอีกครั้ง โดยปกติกระบวนการทำซ้ำ (Iterative Process) แบบนี้จะดำเนินต่อไปราวๆ สองหรือสามรอบ หรือจนกว่าจะได้คำตอบที่เป็นฉันทามติ (Consensus) ของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จุดมุ่งหมายของการทำซ้ำดังกล่าวก็เพื่อที่จะกรอง (Refine)

ความเชี่ยวชาญของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญนั่นเอง ดังนั้น จึงอาจสรุปขั้นตอนใหญ่ๆ ของเทคนิคการวิจัยแบบเดลฟายได้ดังนี้

1. กำหนดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (Panel Experts) ผู้วิจัยจะต้องหาวิธีและทำการคัดเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถและความชำนาญในเรื่องที่จะศึกษา โดยปกติจะมีประมาณตั้งแต่สิบกว่าคนขึ้นไป จนอาจถึงเป็นร้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายการวิจัย ความซับซ้อนของเรื่องที่จะศึกษา เวลาและงบประมาณ
2. กำหนดประเด็นแนวโน้มและสร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัย โดยทั่วไปมักจะอยู่ในรูปของแบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
3. ทำเดลฟายรอบที่หนึ่ง โดยการส่งแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญหรือสัมภาษณ์ (ตัวต่อตัวหรือโดยการโทรศัพท์) หรือทำการประชุมทางไกล (Teleconferencing) โดยผ่านระบบสื่อสารของเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ระบบคอมพิวเตอร์
4. รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ในรอบที่หนึ่ง
5. ทำเดลฟายรอบที่สอง โดยรอบนี้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านจะได้รับข้อมูลป้อนกลับเชิงสถิติ (Statistical Feedback) ที่เป็นกลุ่มโดยส่วนรวม เช่น ค่ามัธยฐาน (Median) ฐานนิยม และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range) ของกลุ่มผนวกด้วยคำตอบเดิมของตนเอง แล้วขอให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนพิจารณาตอบใหม่
6. ทำเดลฟายรอบที่สาม, สี่...
7. สรุปและอภิปรายผล โดยการเสนอแนวโน้มที่มีฉันทามติตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แล้วอภิปรายแนะจากผลการวิจัย

ข้อดีและข้อเสียของเทคนิคเดลฟาย

ข้อดี

1. สามารถใช้ในการรวบรวมและหาความสอดคล้องของความคิดของผู้เชี่ยวชาญได้ โดยไม่ต้องจัดให้มีการประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองมากกว่า และยังเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากสำหรับบ้านเมืองไทย ถ้าผู้วิจัยไม่ได้เป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่พอที่จะทำเช่นนั้นได้
2. ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนเป็นอิสระไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือการครอบงำทางความคิดจากกลุ่มหรือจากผู้เชี่ยวชาญคนอื่นๆ นอกจากนั้น การถามย้ำหลายๆ ครั้ง ช่วยให้ความเชื่อมั่นของข้อมูลที่ได้สูงขึ้น

ข้อเสีย

1. ในการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญเข้าร่วมในการวิจัย ถ้าผู้วิจัยไม่มีการตั้งเกณฑ์ที่ชัดเจนเอาไว้ ก็อาจจะไม่ได้ผู้เชี่ยวชาญในด้านที่ต้องการอย่างแท้จริง ซึ่งทำให้ข้อมูลที่ได้รับผิดพลาดไปด้วย
2. การถามย้ำหลายๆ รอบตามกระบวนการของการวิจัยนี้ อาจจะทำให้ผู้เชี่ยวชาญเกิดความเบื่อหน่าย และไม่เต็มใจที่จะให้ความร่วมมือ ซึ่งก็จะมีผลต่อความถูกต้องของข้อมูลเช่นเดียวกัน

ข้อจำกัดของ Delphi Technique (The Phi Delta Kappa Commission, 1984 : 21) มี 5 ประการ คือ

1. ความกระจำงของคำถาม หรือเครื่องมือในการสำรวจจะมีผลกระทบต่อคำตอบแทนที่ได้
2. ความตั้งใจ ความเต็มใจ ของผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อมูล
3. คำตอบจะถูกให้เห็นคล้อยตามกลุ่มใหญ่ เมื่อให้พิจารณาซ้ำ
4. คุณภาพของคำตอบขึ้นอยู่กับความสามารถศักยภาพของผู้ร่วมงานทั้งหมด
5. ผลของการวิจัยจากเทคนิคเดลฟาย มีความเป็นวิทยาศาสตร์น้อย

ถึงแม้ว่าเทคนิคเดลฟายจะมีข้อจำกัดในเรื่อง ความน่าเชื่อถือ และการนำมาใช้เป็นประโยชน์ก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในด้านการรวบรวมความคิดเห็นและการพิจารณาตัดสินใจที่มีระบบ โดยสามารถจัดลำดับความสำคัญและแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องต้องกันในการคิดเห็นได้เป็นอย่างดี และดีกว่าการจัดประชุมทั้งนี้เพราะผู้เข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็นสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี โดยไม่มีอิทธิพลของผู้อื่นหรืออิทธิพลของเสียงส่วนใหญ่มาบีบบังคับ ดังนั้นเทคนิคดังกล่าวจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเสาะหาข้อมูลและความคิดเห็นมาช่วยประกอบการพิจารณาตัดสินใจในกรณีที่ยังไม่มีข้อมูลเพียงพอ และไม่สามารถหาได้เพียงพอเนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาหรือข้อจำกัดในเรื่องอื่นใดก็ตาม

4. เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2530) ได้กล่าวถึงเทคนิคการวิจัยแบบ EDFR ว่าเป็นเทคนิคการวิจัยอนาคตที่ตอบสนองจุดมุ่งหมายและความเชื่อพื้นฐานของการวิจัยอนาคตมากที่สุดวิธีหนึ่งในปัจจุบัน เป็นเทคนิคการวิจัยที่รวมเอาจุดเด่นหรือข้อดีของเทคนิค EFR และ Delphi เข้าด้วยกัน ซึ่งอาจสรุปขั้นตอนใหญ่ๆ ของการวิจัยแบบ EDFR ได้ดังนี้คือ

1) การกำหนดและเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญนั้นนับว่าสำคัญและจำเป็นมาก เชื่อว่ายิ่งได้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เชี่ยวชาญจริงๆ ยิ่งทำให้ผลการวิจัยน่าเชื่อถือมากขึ้นเท่านั้น ส่วนการเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญก็ยิ่งมีความจำเป็น เพราะทำให้มั่นใจได้ว่าจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี แล้วยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญได้มีเวลาเตรียมตัวเตรียมข้อมูล จัดระบบข้อมูลและความคิดล่วงหน้าช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือเพิ่มขึ้น

2) การสัมภาษณ์ (EDFR รอบที่หนึ่ง) การสัมภาษณ์มีลักษณะและขั้นตอนคล้ายกับ EFR แต่ EDFR มีความยืดหยุ่นมากกว่า กล่าวคือ ผู้วิจัยสามารถที่จะเลือกรูปแบบการสัมภาษณ์ที่จะสนองตอบต่อจุดมุ่งหมาย เวลา งบประมาณ และสถานการณ์ของการวิจัยได้ คืออาจยึดตามรูปแบบของ EFR โดยเริ่มจาก Optimistic-Realistic (O-R), Pessimistic - Realistic (P-R), Most-Probable (M-P) ตามลำดับ หรืออาจจะเลือกสัมภาษณ์เฉพาะแนวโน้มที่ผู้เชี่ยวชาญคาดว่าจะเป็นไปได้และน่าจะเป็น โดยไม่คำนึงถึงว่าแนวโน้มเหล่านั้นจะเป็นไปทางที่ดีหรือร้าย เพราะในการทำ EDFR รอบที่สองและสาม ถ้าหากผู้วิจัยสนใจที่จะแยกศึกษา

อนาคตภาพทั้ง 3 ภาพตามแบบ EFR ผู้วิจัยก็สามารถทำได้โดยการออกแบบสอบถามที่จะช่วยให้ได้อนาคตภาพทั้ง 3 ภาพอย่างเป็นระบบได้

- 3) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือสำหรับทำเดลฟาย
- 4) การทำเดลฟาย (EDFR รอบที่สอง, สาม...)
- 5) การเขียนอนาคตภาพ

ถึงแม้ว่าเทคนิคการวิจัยอนาคตจะมีข้อตกลงเบื้องต้นง่าย ๆ แต่บทพร่องสำหรับการทดสอบด้วยเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ สำหรับการศึกษาสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น แต่เทคนิคเหล่านี้ก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในเชิงวิชาการและการบริหาร เพราะเมื่อข้อเท็จจริงได้รับการยอมรับว่ามีความน่าเชื่อถืออยู่บ้างบนพื้นฐานของความคิดเห็นเชิงสังหรณ์ของผู้เชี่ยวชาญ จึงเป็นส่วนสำคัญสำหรับจุดมุ่งหมายของการวางแผน ประกอบกับเทคนิคเหล่านี้สามารถทำได้โดยไม่ต้องลงทุนสูง ไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี หรือผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ จึงเหมาะกับประเทศที่กำลังพัฒนาแต่มีงบประมาณจำกัดอย่างประเทศไทย เพราะจะทำให้มีการใช้งบประมาณที่จำกัดนี้เกิดประโยชน์สูงสุดมากยิ่งขึ้นด้วย ดังนั้นการเพิ่มการวิจัยให้มากขึ้นในส่วนของวิธีการจึงเป็นสิ่งจำเป็นและน่าจะได้มีการจัดทำขึ้น เพื่อให้เทคนิคที่อยู่ระหว่างการพัฒนาเหล่านี้ได้มีความสมบูรณ์ทางวิชาการและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย